

Створення Окремої Сердюцької дивізії як основи українських гвардійських частин

Більша частина офіцерської служби пройшла у П.Скоропадського в Санкт-Петербурзі в кавалерійських частинах лейб-гвардії Його Імператорської Величності. Ці елітні військові частини уособлювали силу та могутність армії Російської імперії, були надійною опорою царському режимові. Тому, прийшовши до влади, гетьман вирішив створити подібні військові частини і в столиці Української Держави. Основою українських гвардійських частин мала стати Окрема Сердюцька дивізія.

З цією метою у Києві 8 і 9 травня 1918 р. відбулися таємні засідання міжвідомчої комісії, яка працювала над засадами формування Сердюцької дивізії. Від Військового відомства у засіданні брали участь отаман Александрович, полковники Рибіцький, Румянцев, підполковник Левчук та представник Головної управи з військової повинності Міністерства внутрішніх справ д. Руденко¹. На засіданні цієї міжвідомчої комісії були вироблені обов'язкові вимоги щодо призову молоді до дивізії, що формувалася.

В Сердюцьку дивізію повинні були набиратися призовники 1900 р. народження, українці, православні, з сімей заможних хліборобів-власників. Ці юнаки мали безвіздно проживати у селах, у своїх родинах і ні в якому разі не повинні були працювати перед призовом у містах та містечках (це було пов'язане зі страхом перед проникненням до армії ідей більшовизму). Служба в підрозділах та частинах дивізії мала бути не добровільною, а обов'язковою. Це елітне військо ве з'єднання формувалося на загальних для всієї армії засад. Строк служби представників усіх родів військ, які входили до складу Сердюцької дивізії, а також платня й усі види постачання були такі ж, як і у звичайних частинах армії Української Держави. Планувалося, що призовники зберуться у Києві не пізніше другої половини червня 1918 р.

Щоб забезпечити призов до дивізії синів тільки з сімей заможних землевласників, кожний призовник повинен був мати посвідчення з сільської управи про те, що він дійсно є син селянина, який постійно проживає у такому-то селі і має певну кількість землі.

Для забезпечення необхідної кількості призовників з кожного села та з його навколишніх хуторів та селищ від усіх мешканців, що мали великі наділи, мало бути взято п'ять призовників 1900 р. народження. З кожного повіту мало бути відібрано для служби у Сердюцькій дивізії десять чоловік. З загальної кількості призовників з усіх сіл повітова рада з військової повинності проводила жеребкування. Цей жереб вирішував, хто з загальної кількості рекрутів з повіту належав до десяти юнаків для негайного відправлення на службу. Усім іншим рекрутам відправка на службу відкладалася до проведення наступного жеребкування. Набору до дивізії не підлягали всі ті, хто перебував під судом та слідством.

Найменший зріст та інші показники фізичного стану призовників мали бути такі самі, які були у свій час для особового складу військових частин лейб-гвардії колишньої Російської імперії. Такими були основні вимоги засідання міжвідомчої комісії від 8 та 9 травня 1918 р. щодо призову юнаків з родин заможних землевласників до Окремої Сердюцької дивізії, що формувалася².

На думку автора, у вимогах наведеного вище документа наочно можна бачити турботу про створення Окремої Сердюцької дивізії з надійного соціального пропарку суспільства того часу — з синів заможних землевласників. Ці юнаки мали стати надійною опорою гетьманського режиму в столиці Української Держави.

У Раді Міністрів питання про набір 5 тисяч призовників для формування Окремої Сердюцької дивізії розглядалося двічі — 11 і 23 липня 1918 р. У першому випадку, після прослуховування доповіді Військового міністра отамана О.Рогози та Державного секретаря І.Кістяковського, Рада Міністрів ухвалила Постанову про необхідність прийняття спеціального закону про призов 5 тисяч чоловік обов'язково за допомогою Спільки хліборобів. В першу чергу мали бути призвані громадяни старшого віку (які не були призвані у свій час), а вже потім нестача необхідної кількості призовників могла б бути доповнена призовниками молодшого віку³.

На засіданні 23 липня 1918 р. Рада Міністрів ухвалила Закон про набір 5 тисяч чоловік для комплектування Окремої Сердюцької дивізії. Проект цього закону був відпрацьований Військовим міністром О.Рогозою та Державним секретарем І.Кістяковським на основі вже вказаної Постанови Ради Міністрів від 11 липня 1918 р.⁴

У наказі Ясновельможного Пана Гетьмана всієї України (надрукований в «Новій Раді» від 20 липня 1918 р.) про призов молоді до Окремої Сердюцької дивізії було вказано:

- призов зробити на підставі загальнообов'язкової військової повинності, встановленої в Українській Державі;
- для забезпечення призова в 5 тисяч чоловік кількість призовників 1899 р. народження з кожного повіту встановлюється Міністерством внутрішніх справ за погодженням з Військовим міністерством;
- з огляду на те, що призов буде здійснюватися до закінчення польових робіт, молодь зазначеного віку повинна бути вибрана з таких родин, відсутність в яких одного працівника у період збору врожаю не позначиться на їх добробуті;
- крім тих, хто народився у 1899 р., у дивізію до складу вище зазначеного контингенту можуть бути призначені молоді особи від 18 до 25 років; термін служби у Сердюцькій дивізії такий, як і для всієї армії України, а саме: в піхотних та артилерійських частинах дивізії (крім кінної артилерії) — 2 роки, в інших родах військ — 3 роки⁵.

На основі цього гетьманського наказу губернський комендант Київщини встановив, що молодь з повітів губернії буде призвана 31 липня 1918 р., а в Києві призовники повинні бути не пізніше 6 серпня 1918 р.⁶

27 червня Гетьманом були затверджені штати Окремої Сердюцької дивізії, а саме:

- штати управління дивізії;
- штати 2-курінного Сердюцького пішого полку;
- штати 3-сотенного Сердюцького Лубенського кінно-козацького полку;
- штати 3-батарейного легкого Сердюцького гарматного полку;
- штати окремої інженерної сотні⁷.

У розробці цих штатів брали участь начальник Генерального штабу військовий старшина Сливинський, його помічник полковник Какурін, 2-й отаман-квартирмейстер полковник Прохорович, а також комісія у такому складі:

- голова комісії генеральний хорунжий Медзвіцький;
- члени комісії:
 - від Генерального штабу сотник Лозницький;
 - від Канцелярії Військового міністерства Олійник;
 - від Головного управління постачання Наталіч;
 - від Головної військово-санітарної управи лікар Сібирський;
 - від Головної шпитальної управи полковник Черкаський;
 - від Головного юридичного управління генеральний хорунжий Ясногурський;
 - від Державного контролю Розумовський⁸.

Організаційно Окрема Сердюцька дивізія складалася з чотирьох піших полків, одного кінно-козацького полку, одного легкого гарматного полку та окремої інженерної сотні⁹.

Наприклад, у 2-курінному пішому Сердюцькому полку, згідно з штатною структурою (у мирний час), була така кількість особового складу та коней:

старшин — 70; службовців — 5; пан-отець — 1; козаків муштрових — 967; козаків немустрових — 362; коней верхових — 47; коней обозних — 126¹⁰.

Кількість зброї в полку була такою:

гвинтівки піхотні — 770; гвинтівки кавалерійські — 114; револьвери — 192; шапки — 40; бебути (як палаші або тесаки) — 266; кулемети типу «Максим» — 8¹¹.

Військовослужбовці полку мали отримувати на рік таку платню згідно з штатною посадою та чином¹²:

Штатна посада	Військовий чин	Грошове забезпечення на рік у карбованцях
<i>Військовослужбовці-офіцери</i>		
Командир полку	полковник або генеральний хорунжий	9.600
Помічник командира полку	полковник	8.400
Командир сотні	сотник	6.000
Командир півсотні	значковий	4.800
Командир взводу	хорунжий	4.200
<i>Військовослужбовці надстрокової служби</i>		
Чотовий	старший надстроковий	1.560
Ройовий	молодший надстроковий	1.320
Козак	рядовий	1.080

Пан-отець мав отримувати на рік згідно з штатом 7.200 крб.

У статуті Сердюцької дивізії вказувалося, що правом переваги при вступі до дивізії на офіцерські посади користувалися офіцери, що відповідали загальним умовам служби в українській армії або ті офіцери, що мали офіцерський орден Святого Георгія або Георгіївську зброю. Переведення до дивізії для поповнення некомплекту допускалося тільки для офіцерів, які прослужили у стройових частинах не менше 5 років. Для офіцерів, які прослужили менше 5 років, але мали бойові відзнаки, переведення здійснювалося за згодою пана гетьмана. Офіцери Сердюцької дивізії одержували обмундирування з державних складів, його шили безкоштовно в інтендантських майстернях.

Штатні посади військовослужбовців надстрокової служби мали поповнюватися спочатку військовослужбовцями українцями колишньої армії Російської імперії, а вже потім усіма тими військовослужбовцями, які закінчили навчальні команди у військових частинах дивізії. При мобілізації до поповнення дивізії мали поступати військовослужбовці з запасу, які раніше служили у цій дивізії¹³.

6 листопада 1918 р. делегація від Союзу хліборобів Козелецького повіту Чернігівщини відвідала 1-й та 2-й піші полки Сердюцької дивізії. Хлібороби були дуже задоволені підготовкою військовослужбовців дивізії та їх зовнішнім виглядом. Після цього делегація була на прийомі у Військового міністра генерального бунчужного О.Рогози і висловила йому подяку та задоволення за плідну діяльність у справі підготовки українського війська. Делегація висловила здивування з приводу того, що міністру пощастило так швидко сформувати дуже добре вимуштровану дивізію, в якій стосунки між козаками та офіцерами, на думку членів делегації, були найкращими¹⁴.

Проаналізовані історичні документи, які стосуються формування Окремої Сердюцької дивізії, свідчать про те, що керівництво Української Держави на чолі з гетьманом П.Скоропадським дуже серйозно ставилося до створення елітних військових гвардійських частин (на зразок лейб-гвардії військових частин колишньої Російської імперії). Призов на військову службу проводився з надійних представників важливого соціального прошарку українського суспільства того часу — з синів заможних землевласників. Сформована на таких засадах Окрема Сердюцька дивізія мала бути надійною опорою гетьманського режиму у складних політичних умовах того часу.

Цей цікавий історичний досвід може бути використаний державно-політичним керівництвом нашої країни для подальшого вдосконалення системи призову юнаків до лав особового складу строкової служби, поліпшення системи бойової і гуманітарної підготовки, перегляду загальних вимог до військовослужбовців підрозділів та частин Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ, Національної гвардії та Прикордонних військ сучасної України в умовах реформування та організаційно-штатного скорочення її Збройних Сил.

¹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (у подальшому — ЦДАВО України), ф.1077, оп.2, спр.2, арк.117.

² Там само, ф.1077, оп.2, спр.2, арк.117-118 зв.

³ Там само, ф.3766, оп.3, спр.9, арк.26-26 зв.

⁴ Там само, ф.3766, оп.3, спр.9, арк.52.

⁵ Нова Рада — 1918. — 20 липня. — №119. — С.3.

⁶ Там само.

⁷ ЦДАВО України, ф.1077, оп.2, спр.1, арк.58.

⁸ Там само, ф.1077, оп.2, спр.1, арк.78 зв.

⁹ Там само, ф.1077, оп.2, спр.1, арк.4,6,9.

¹⁰ Там само, ф.1077, оп.2, спр.1, арк.65.

¹¹ Там само, ф.1077, оп.2, спр.1, арк.67.

¹² Там само, ф.1077, оп.2, спр.1, арк.61-62 зв.

¹³ Нова Рада — 1918. — 6 листопада. — №206. — С.2.

¹⁴ Там само. — 7 листопада. — №207. — С.2.

Юрій Вовк

Організація військових судів за Гетьманату

Після захоплення влади 29 квітня 1918 р. гетьман П.Скоропадський приділив значну увагу ідеї формування регулярних, професійно підготовлених збройних сил. Незважаючи на те, що німецьке командування поставилося до цих планів без ентузіазму, гетьманська адміністрація зуміла зробити важливі кроки в плані організації майбутньої української армії.

Поряд зі створенням регулярної армії йшов процес формування військових судів. Так, вже в травні 1918 р. був складений реєстр осіб (206 чоловік), призначених на військово-судові посади. При прийманні на службу враховувалося перш за все те, які військово-судові посади займала особа до призначення. В цей же час було створене Головне військово-судове управління, яке мало три відділи: загальний, прокурорський та законодавчий. На загальний відділ покладалась функція вирішення персональних та господарських справ. Прокурорський відділ, переіменований через деякий час на касаційний, здійснював прокурорський нагляд. У законодавчому відділі працювали над новим українським військовим законодавством¹. Очолював цей відділ Євген Мошинський — військовий юрист, генерал-хорунжий української армії. При його безпосередній участі було опрацьовано і видано низку законів. Зокрема, 30 травня був прийнятий закон «Про військову підсудність». Так, військовому суду підлягали в порядку звичайної підсудності: «Військова за всі злочинства, зазначені в військовому уставі про кари і за ті з зазначених в загальних карних законах службових злочинств, які порушують обов'язки по службі військовій»². Військовими вважалися, згідно із законом, старшини, підстаршини, козаки та військові урядовці під час перебування їх на дійсній військовій службі та навчальних зборах.

До 1 квітня 1919 р. військові підлягали військовому суду за всі злочини, не виключаючи і тих випадків, коли вони разом з цивільними брали участь в загальних злочинах. До цього ж, згідно ст.1236 Карного судочинства, справи про загальні злочини, які скоїли військові разом з цивільними особами підлягали розгляду відносно одних і других або мировими судьями або іншими судами цивільного відомства. В даному ж випадку за один і той самий злочин військові підлягали військовому суду, а цивільні особи — цивільному суду. Це суперечило основним засадам судочинства, згідно з якими співучасники одного і того ж злочину повинні судитись одним судом.

В порядку звичайної підсудності цивільні особи підлягали військовому суду у випадках ухилення від проходження військової служби та неприбуття на навчальні збори, а також у випадку, коли вони разом з військовими скоїли службовий злочин. Якщо ж цивільні особи, котрі раніше проходили службу чи перебували на навчальних зборах, скоїли злочин в період перебування у війську, то вони підлягали також військовому суду.

У разі скоєння цивільними під час війни чи військового стану таких злочинів як зрада, шпигунство, повстання проти влади, опір владі, напад на військових при виконанні ними службових обов'язків, ворожа агітація, знищення військового майна, вбивство, розбій, грабіж, підпал, звалтування, вони підлягали військовому суду в порядку виняткової підсудності. Також в порядку виняткової підсудності військовому суду підлягали військові і особи, котрі «належали до війська». Згідно із законом, такими, що «належали до війська» вважалися: а) священослужителі всіх вір, котрі знаходились на службі в військових інституціях, а також в організаціях, котрі обслуговують армію; б) старшини закордонних армій, котрі знаходились в українській армії, якщо відносно них не буде видане окреме розпорядження; в) обслуговуючий персонал військових та осіб, зазначених в пунктах а) і б); г) особи, які слідували за військом з дозволу військового начальства, а саме: кореспонденти, постачальники, робітники, торговці, візники і т.п.